Victoria ROGA

MIJLOACE STILISTICE DE EXPRIMARE A NEGAȚIEI
(în limbile germană şi română)

Sensul figurat este singura cale spre marile adevăruri.
Cine vrea să se apropie de Universal,
nu poate să renunțe la forța metaforică a vorbirii.
Henri WALD

În actul de comunicare „negația are ca prim rol pe cel **denotativ** – referențialitate obiectivă şi **emoțional (conotativ)** – ca expresie a atitudinii subiective a locutorului față de obiectul comunicării" [2, 53].

Respectiv se poate deduce cu uşurință raportul dintre stilistică şi sintaxă, în cadrul ultimei având loc procesul de transformare a funcției denotative în funcție conotativă, planul stilistic devenind câmpul unde se prelucrează şi se rafinează expresia lingvistică investită cu o nouă semnificație, distinctă de cea inițială. În consecință se produc o serie de abateri de la norma gramaticală, care se instituie ca modalități de expresie stilistică.

Atât la nivel sintagmatic, cât şi frastic, o serie de unități lexicale şi sintactice (prin procedee specifice de construcție, prin modalitatea pe care o exprimă, precum şi prin topică) funcționează ca actualizatori ai unor valori stilistice, prin care se exprimă atitudinea afectivă a subiectului vorbitor față de conținutul comunicării.

Ne vom opri mai detaliat la redarea negației prin intermediul figurilor de stil, utilizate atât în beletristică, cât şi în limba vorbită. Conform profesorului I. Diaconescu „stilistica este o sintaxă afectivă" [2, 53]. Bogăția şi variația de idei poate fi redată prin anumite mijloace afective, ultimele denotând diverse stări emotive, atitudini, pentru că „vorbirea transformă în idei nu numai percepțiile, sub forma noțiunilor, dar şi emoțiile, sub forma tropilor" [9, 264]. Nu ne vom limita numai la tropi şi expresii frazeologice comparative, metafora cu subclasele ei (personificarea, alegoria), ci vom prezenta negația exprimată şi prin unele procedee stilistice: eufemismul, litota, ironia (redată prin intonație). De

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

asemenea vom constata prezența negației în unele mijloace lexical-frazeologice (paradoxul stilistic, oximoronul).

Metafora (cf. gr. *metaphora* „transfer") – este „figura de stil ce constă în substituirea unui cuvânt sau a unei expresii cu un alt cuvânt sau altă expresie, pe baza unei comparații (analogii) subînțelese, în scopul realizării unui sens nou, a unei imagini" [4, 536]. Există situații când metafora (comparație ascunsă) conține implicit o negație şi ea trebuie decodificată şi explicată doar cu ajutorul contextului. Să urmărim exemplul:

Germană	**Română**
Mach den Mund zu, sonst fallen die Sägespäne aus dem Schädel, brüllte eine Stimme. (Kästner, *Fabian*, 61).	Ține-ți pliscul, altfel îți cade în gură rumeguşul din căpățină! răcni o voce. (Kästner, *Fabian*, 68).

Expresia evidențiată împreună cu adresarea „brutală" conferă enunțului o nuanță de afectivitate, scoțând în evidență atitudinea şi gradul de cultură al vorbitorului. Decodificând enunțul, putem propune echivalentul „om fără minte".

Am menționat deja rolul contextului la decodificarea metaforei. În exemplul următor, în afara contextului, explicarea ar fi imposibilă:

Germană	**Română**
Erst als sie neben mir lag und mich kaltblütig belog, verstand ich die vergangenen Jahre. In 5 Minuten verstand ich alles. Zu den Akten! (Kästner, *Fabian*, 73).	Când stătea lângă mine şi mă mințea cu sânge rece, am înțeles anii care au trecut. În cinci minute am înțeles totul. La arhivă cu ea! (Kästner, *Fabian*, 82).

Numai contextul ne ajută să înțelegem atitudinea vorbitorului față de persoana care îl mințea. Dezgustul, dezamăgirea sunt redate printr-o expresie metaforică, care în limba germană are o denumire specială: „Entpersonifizierung" – ceea ce constituie antonimul cuvântului „personificare". Ura şi celelalte sentimente negative îl fac pe vorbitor să se adreseze unei persoane la fel ca unui obiect. Sensul expresiei fiind: „totul aparține trecutului, nu mai suntem prieteni!".

Personificarea este „figura de stil prin care se atribuie lucrurilor, animalelor sau fenomenelor naturale însuşiri omeneşti" [4, 673]:

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

Germană	Română
Sie hatte Tee und Kuchen zurechtgestellt und begrüsste mich zärtlich. Ich trank und sprach über gleichgültige Dinge. (Kästner, *Fabian*, 72).	Ea pregătise ceai şi cozonac şi mă întâmpină cu tandrețe. Am băut o ceaşcă de ceai, vorbind despre lucruri indiferente. (Kästner, *Fabian*, 81).

Cele relatate echivalează cu „nu mă interesau lucrurile despre care vorbeam”.

Alegoria este „un procedeu artistic care constă în exprimarea unor abstracții (idei, sentimente, trăsături morale) prin imagini concrete, realizate printr-un complex unitar de metafore şi personificări” [4, 37]:

Germană	Română
Sie spazierten, Adam und Eva zum Verwechseln ähnlich... (Kästner, *Fabian*, 87).	Se plimbau; semănau leit cu Adam şi Eva. (= nu aveau haine pe ei). (Kästner, *Fabian*, 100).

Sau un alt exemplu de paradox stilistic de tipul celui menționat *supra*:

Germană	Română
Einen Stuss redet unser heiteres Staatsoberhaupt wieder zusammen. (Kästner, *Fabian*, 28).	Sublimul nostru şef de stat a îndrugat iar nişte baliverne. (Kästner, *Fabian*, 28).

Expresia a îndruga baliverne descalifică sensul prim al cuvântului sublim. Este vorba de o negare implicită, cu nuanță afectiv-negativă.

Comparația este „figura de stil constând în compararea a două obiecte, ființe, fenomene care au ceva asemănător, în scopul reliefării, definirii termenului comparat” [4, 194]. Utilizarea comparației în beletristică, dar şi în limba vorbită, atribuie mesajului expresivitate, evidențiază atitudinea vorbitorului față de cele expuse:

Germană	Română
Er wüllte in dem Haufen neu eingegangener Meldungen, schnitt mit einer Scherre, wie ein Zuschneider... (Kästner, *Fabian*, 25).	Scormoni prin grămezile de ştiri recent sosite, făcu tăieturi cu foarfeca, întocmai ca un croitor... (Kästner, *Fabian*, 25).

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

Din macrocontext nu reiese că persoana în cauză ar fi un croitor. Sau:

Germană	**Română**
Die Mutter von Bruder Vasile aber, gab ihrem Sohn das Geleite bis nach Piatra und hörte nicht auf, ihm Totenklagen zu singen, als ob er schon gestorben sei. (Creangă, *Kindheits*..., 23).	Iar mama lui bădița Vasile îşi petrecea băietul la Piatră, bocindu-l ca pe un mort. (Creangă, *Amintiri...*, 22).

Perifraza (cf. gr. *peri* „împrejur” + *phrasis* „vorbire”) este „un procedeu gramatical şi stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce poate fi redat printr-un singur cuvânt sau printr-o sintagmă” (pentru a sublinia anumite semnificații sau pentru a evita echivocul) [4, 669]; de asemenea „pentru a evita un anumit cuvânt în scopuri expresive, eufemistice sau ornante” [3, 360]:

Germană	**Română**
So halten dir die Buben nun wenigstens Gottesdienst, wie du es so gerne eben, ins Haus, abgelegen wie sie sonst ist. (Creangă, *Kindheits...*, 83).	...ți-au făcut băieții biserică aici, pe loc, după cheful tău, măcar că-ți intră biserica-n casa, de departe ce-i! (Creangă, *Amintiri...*, 82).

Este vorba de o exagerare, folosită pentru a reda ideea că „biserica nu e departe de casă”.

Eufemismul este „un procedeu lexical, constând în atenuarea expresiei unei idei prin substituire sau perifrază”:

a) pentru evitarea unor expresii triviale, crude sau impudice,

b) în evitarea unor expresii insultătoare,

c) în tabu-urile sociale sau religioase, uneori cu valoare onomastică [3, 192]:

Germană	**Română**
Die Mutter stand im Lager und wartete auf Kunden. (Kästner, *Fabian*, 190).	Mama era la prăvălie şi aştepta clienți. (Kästner, *Fabian*, 223).

Din macrocontext aflăm că este vorba de situația grea de după

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

război: existau mulți şomeri, economia era în faliment, comerțul eşua. Autorul nu spune într-un mod direct că „mama nu avea clienți", ci utilizează verbul „aştepta", ceea ce atenuează puțin „tragedia", sugerând o doză de optimism.

Să mai urmărim un exemplu:

Germană	**Română**
Die *Tagespost* braucht tüchtige Leute, sonst scheitert. (Kästner, *Fabian*, 190).	Ziarul *Tagespost* are nevoie de oameni capabili sau eşuează. (Kästner, *Fabian*, 223).

Nu se spune direct, dar e clar că ziarul *Tagespost* duce lipsă de oameni capabili – fie că nu-i are deloc, fie că sunt foarte puțini. Oricum, aici putem sesiza uşor negația implicită.

Litota (cf. gr. *litotes* „micime", „modestie") – este „o figură de stil din categoria figurilor ambiguității ce constă în exprimarea atenuată a unei idei, pentru a se lăsa să se înțeleagă mai mult decât se spune, adesea sugerând ideea prin negarea contrariului acesteia" [4, 507]; „fenomen, în care afirmativa este redată prin negativa contrariei" [6, 62-3]; „o afirmație exprimată în forma contrariului negativ – mijloc care diminuează percepția sau faptul" [1, 221]; „figură retorică" [10, 447] care „conține două semnificații negative, ce se slăbesc reciproc" [5, 302-4; 11, 215-30]. G. Leech menționează că „Litota cu negație cade sub incidența principiului politeții, enunțul negativ fiind preferat celui pozitiv ca formă de atenuare a afirmării unei afectivități sau evaluări, ce ar putea valoriza emițătorul în detrimentul receptorului" [7, 179].

Chiar dacă în acest context vorbim doar de negația implicită, nu vom evita analiza unui fenomen opus: afirmația implicită, redată de diferite combinații de negații. Litota poate apărea cu sens apreciativ, dar şi net depreciativ, aspect determinat în mare măsură de intonație.

Frecvența utilizării acestei figuri de stil în textele literare ne convinge că autorii de beletristică manifestă o anumită preferință față de litotă.

Să urmărim următorul exemplu:

Germană	**Română**
Gute Taten lassen sich nicht stornieren. (Kästner, *Fabian*, 120).	Faptele bune nu se pot anula reciproc. (Kästner, *Fabian*, 139).

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

Combinația dintre negația gramaticală *nicht / nu* şi cea lexicală *stornieren / anula* generează în acest caz o litotă apreciativă (cu sens pozitiv). Dar iată şi un caz opus primului:

Germană	**Română**
Wenn auch für den Fachmann nichts Ungewohntes zu sehen ist, so finde ich die Anlage als solche. (Frisch, *H. Faber*, 86).	Chiar dacă pentru un om de meserie nu e nimic deosebit de văzut, socoteam totuşi că prezintă interes amenajarea ca atare. (Frisch, *H. Faber*, 118).

În acest caz semnificația litotei coboară la nivel de neutralitate, dacă nu chiar dezaprobare.

Intonația – este „variația de înălțime a tonului în rostirea unui enunț; unitate suprasegmentală extensivă. Intonația dă melodie enunțului, transmite anumite informații gramaticale, dar şi semnificații de tip conotativ, legate de starea afectivă a emițătorului, atitudinea şi intențiile comunicative” [3, 259]. Negația expresiv-ironică poate fi sesizată în orice propoziție, cu condiția să fie respectată intonația respectivă:

Germană	**Română**
– Ich bin entsetzt. Es gäbe keine Aufgabe für Sie? Runden Sie Ihre Persönlichkeit ab! – Sie und Ihre abgerundete Persönlichkeit! (Kästner, *Fabian*, 183).	– Sunt îngrozit! Să nu se găsească sarcini pentru D-ta? Întregeşte-ți personalitatea! – Dumneavoastră aveți în mod evident personalitate perfect integră! (Kästner, *Fabian*, 214).

În replica-răspuns poate fi sesizat sarcasmul, căci intonația sugerează contrariul.

Oximoronul (cf. gr. *oxys* „ascuțit, deştept” + *moros* „prost”) – este „figura de stil prin care se asociază doi termeni contradictorii, pentru a exprima o ironie sau pentru a intensifica funcția poetică” [4, 630]:

Germană	**Română**
Da ich nicht zu Ihrer gestählten Wange hinaufreiche, muss ich mich anders behelfen. (Kästner, *Fabian*, 191).	Dar întrucât nu ajung la preastimata dumneavoastră mutră, trebuie să mă ajut altfel. (Kästner, *Fabian*, 224).

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

În cazul citat cuvântul *mutră*, cu o evidentă încărcătură afectiv-negativă, descalifică sensul pozitiv al cuvântului *preastimat*, imprimându-i sensul invers. Astfel de mijloace lexical-frazeologice sunt numite de către Riesel [8, 214] „paradoxuri stilistice", când, intenționat, se aleg cuvinte din limbajul solemn-patetic, alături de cuvinte „brutale", şi, fiind folosite în acelaşi context, produc efecte satirice.

Prezența negației în figurile de stil este un fenomen mai puțin cercetat. El reprezintă, incontestabil, o modalitate de expresie care este, de regulă, codificată. Interesul receptorului față de un fenomen creşte cu atât mai mult, cu cât el nu este prezentat într-un mod direct. Mijloacele afective de redare a negației solicită o activitate intelectuală sporită pentru a fi decodificate, prezența lor amplificând expresivitatea.

O tipologizare strictă a negației în figurile de stil este mai greu de realizat, pentru că aceste figuri cu negație apar doar sporadic în textele literare, în funcție de gusturile şi talentul fiecărui autor.

REFERINȚE

1. Bernini G. / Ramat P., *Negative sentences in the languages of Europe*, *A typological approach*, Berlin-New-York, Mouton de Gruyter, 1996.
2. Diaconescu, I., *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995.
3. *Dicționar de Ştiințe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1997.
4. *Dicționar enciclopedic*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 2000.
5. Horn, L., *A natural history of negation*, Chicago, The University of Chicago, 1989.
6. Jespersen, O., *Negation in English and other languages*, Copenhagen, A.F. Host, 1917.
7. Leech, G., *Principles of Pragmatics*, London, New York, *Studies in English Linguistics*, 1983.
8. Riesel, E., *Abriss der Deutschen Stilistik*, Moskau, 1954.
9. Wald, H., *Expresivitatea ideilor*, Bucureşti, Cartea Românească, 1986.
10. Wellershoff, D., *Zur Frage der linguistischen Beispielsätze* // Positionen der Negativität, herausg. von Weinrich H., München, Wilhelm Fink Verlag, 1975.
11. Wouden, T. van der, *Negative contexts. Collocation, polarity and multiple negation*, London, Routledge, 1997.

TEXTE LITERARE

1. Creangă, I., *Amintiri din copilărie*, *Kindheitserrinerungen*, Bucureşti, România Press, 2001.
2. Frisch, M., *Homo Faber*, Bucureşti, Polirom, 1971.
3. Frisch, M., *Homo Faber*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1976.
4. Kästner, E., *Fabian*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.
5. Kästner, E., *Fabian*, Zürich, Artium Verlag, 1983.

BDD-A20743 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)